

emocionalna ženska igrala vlogo matere, soproge in gospodinjice. Ta ločena družbena vloga spolov je začela prihajati do izraza že pri sami vzgoji, s katero so dečke in deklice pripravili na njihovo bodočo vlogo na odru meščanskega sveta.

Vsakdanjik spodnjih slojev prebivalstva pa je bil precej drugačen kot ta prelepi meščanski ideal. Kot meščanski je tudi ta sloj zelo raznolik in pester in ga sestavljajo različni bolj ali manj revni ljudje, od nižjih uradnikov in nameščencev do beračev. V primerjavi z bogatejšimi meščani spodnji sloji zaradi prostorske stiske niso imeli veliko možnosti za zasebnost. Prostorsko stisko je še povečevala finančna stiska, zaradi katere so morali revnejši stanovalci vzeti pod streho podnajemnike ali pa prenočevalce, ki so imeli premalo denarja, da bi si lahko privoščili lastno stanovanje. Takšno skupno življenje v minimalnem prostoru je seveda lahko povzročalo spore, prepire in trenja ali vsaj določene neprijetnosti, vendar so si prebivalci v večini primerov prijetno uredili borno življenje in mimo živeli v sožitju. Življenje pa je bilo vsekakor zelo borno in stalno ga je spremljal boj za obstanek. V primerjavi z bogatimi Ljubljancani so imeli revni stanovanja le za silo opremljena, imeli so le najnujnejše pohištvo in pogostoma jih je spalo več na eni postelji. Kot njena bogatejša kolegica se je morala tudi revnejša posvetiti tako gospodinjstvu, za katerega je dobivala denar od »primarnega vzdrževalca« kot otrokom, ki jih je morala navaditi na zgodnjo samostojnost in delavnost. Vendar v primerjavi s svojim bogatejšim kolegom revnejši »primarni vzdrževalec« domov ni prinašal dovolj denarja in so morali družinski proračun krpati žena in včasih otroci. Kljub temu pa se moški ni odrekel svojim patriarhalnim pravicam, temveč jih je branil s pomočjo ideologije.

Sestavni del spodnjih slojev so bile tudi služkinje, ki so sestavljale večino hišnih poslov, bile skoraj vse samske in so z upanjem na boljše življenje v mesto prispele večinoma s podeželja. Realnost pa je bila drugačna. Ko jim je pri milostljivi uspele dobiti delo, so se srečale s celodnevni delavnikom, bournim prebivališčem, slabo prehrano, z majhnimi in pogosto nerednimi denarnimi plačili, omejenim privatnim življenjem, vzvišenem odnosom delodajalcev in strogim moralnim nadzorom, po stari gospodarjevi pravici do dvojne morale pa tudi s spolnim nadlegovanjem. Položaj služkinje pa je bil seveda odvisen tudi od tega ali je bila gospodinja dobra ali stiskaška in je tako služkinja v najboljšem primeru lahko živela tudi v urejenem stanovanju ob primerni hrani. Če pa so izgubile službo, so si morale brž poiskati novo ali pa so zabredle v prostitucijo. Nekatere je nepričakovano obiskala tudi štoklja, in jim prinesla darilo od tako zaželenega »princa na belem konju«.

Stanovati pa vedno pomeni tudi stanovati s sosedi. Vendar kljub našim pobožnim željam in prijaznim naukom o načinu življenja v slogi in miru, življenje ni bilo povsod idealno. Lajež, cviljenje in tuljenje psov ter kikirikanje sosedovih petelinov, nagajivi otroci, detonacije pri pripravi mesa, psovanje umazanih prasic in navadnih kurb, krašenje hodnikov in dvorišč z raznovrstno šaro in nesnago, prekajanje sosedov s smrdečim dimom, vriskanje, petje in vpitje razgrajških pijančkov, nočno igranje klavirja ob odprtem oknu, zlivanje pomij, vsebin nočnih posod in škafov po dvorišču in na ulico in seveda budna očesa preradovednih sosedov, ki so policiji prijavili vsakršno nesramnost, s posebnim veseljem še skrivno prostitucijo, čeprav včasih le zato, da bi ponagajali sosedu.

S temi »radostmi« vsakdanjega življenja se tako konča zgodba, ki nosi naslov Stanovati v Ljubljani. Meni pa še kar naprej ne gredo iz glave razmišljanja o »mojem« študentskem stanovanju, ki mi ga je vendarle poslal sam Bog, čeprav je pri tem pozabil na njegovo vlažnost, zatohlost in temočnost, na mraz pozimi in vročino poleti, na soseda s predolgim nosom, na vpitje sosedovih mulcev, na zvonki glas Halida Bešlića iz sosednjega stanovanja in seveda na stranišče na hodniku.

Andrej Pančur

Dušan Nečak, *Avstrijska legija II*. Maribor : Obzorja, 1995. 222 strani.

Znanstveni opus Dušana Nečaka je spet bogatejši za zanimivo delo, ki je novost v našem, avstrijskem in nemškem zgodovinopisju, saj je v njem prvi podrobno in dokumentirano osvetlil usodo nacističnih beguncev v Jugoslaviji oz. na Hrvaškem in v Sloveniji po neuspelem julijskem puču leta 1934 v Avstriji. Ta odmeven zgodovinski dogodek je bil sicer že deležen temeljite znanstvene obdelave v številnih delih zlasti avstrijskih zgodovinarjev, ob tem pa je ostala povsem na robu raziskovalne pozornosti problematika med dva do tri tisoč prebeglih nacističnih pučistov v Jugoslaviji. Prav odnos do njih pa je nakazoval bodočo preusmeritev jugoslovanske zunanje politike. Z njo je bil povezan tudi obisk kralja Aleksandra v Franciji, ki se je 9. oktobra 1934 končal s smrtnimi strelji nanj, ta dogodek pa je imel velike posledice tudi v jugoslovanski notranji politiki. Ob sprejemu avstrijskih pučistov in nadaljnji skrbi zanje je prišla do izraza že visoka stopnja prežetosti nemške narodne manjšine v Sloveniji oz. Jugoslaviji z nacistično ideologijo. S tega vidika je tema, kot je uvodoma ugotovil avtor, »pomembna tudi za razvoj kasnejše slovenske zgodovine in zgodovine nemštva na Slovenskem« (str. 8) z vsemi posledicami v času druge svetovne vojne in za njegovo povojno usodo. Tako najnovejša Nečakova knjiga ni le zanimiv »utrinek« iz zgodovine nacizma v Avstriji in njegove povezanosti s Hitlerjevo Nemčijo, temveč s prikazom avstrijsko-jugoslovanskih/slovenskih odnosov

ob nacističnem puču in njihove zaostritve v zvezi z oblikovanjem t.i. Avstrijske legije II iz prebeglih nacističnih pučistov na Hrvaškem, tudi dragocen prispevek k osvetlitvi nekaterih političnih procesov v prvi Jugoslaviji in posebej tudi v Sloveniji sredi tridesetih let.

Avtor je svoje delo razdelil na štiri tematske dele, vsako pa še na več poglavij, kar omogoča pregledno spremljanje obravnavane problematike. Prvi del o nacističnem puču v Avstriji 25. julija 1934 ter njegovih notranje in zunanje političnih ozadij (str. 11–49) ima značaj nujnega zgodovinskega okvirja za razumevanje osnovne študije o nacističnih pribežnikih v Jugoslaviji, njihovi organiziranosti, delovanju in odnosih z jugoslovanskimi oblastmi do odhoda njihove glavnine v Nemčijo. Poudarimo naj, da je uvodni oris napisan po relevantni literaturi, vsa naslednja poglavja pa so dokumentirana v pretežni meri z arhivskim gradivom in le delno tudi s podatki iz edicij virov, časopisja in memoarov. Potem ko je najprej osvetlil značilnosti avstrijske stanovske države in njen obračun z notranjimi nasprotniki, socialdemokrati in nacionalsocialisti, je v poglavju o zunanje-političnih okoliščinah v času nacističnega puča posvetil posebno pozornost prikazu odnosov Italije in Nemčije do Avstrije in njenih sosed, pri čemer je tedaj tudi politika jugoslovanske tradicionalne zaveznice Francije silila Jugoslavijo v približevanje Nemčiji, tako kot so tudi številni razlogi jugoslovanski vladi pogojevali njen negativni odnos do Avstrije. Prvi del je sklenjen s prikazom neuspeha puča na Dunaju, posebno zanimiva pa je osvetlitev njegovega poteka na Koroškem (okoli 3700 udeležencev) in na Štajerskem (okoli 4000), kar kaže na zasidranost nacizma v teh dveh deželah. To pa potrjuje tudi dejstvo, da so prav na njunih območjih »potekali najboljše in najbolj krvavi boji« (str. 45), ki so tudi najdalj trajali. Koroški in štajerski nacisti pa so tudi tvorili jedro prebežnikov v Jugoslavijo. Avtor je torej najprej orisal tiste dogodke in procese, ki so funkcionalno povezani z nadaljnjo usodo avstrijskih pučistov v jugoslaviji. Osvetlitev značilnosti avstrijske stanovske države kot ene od oblik udejanjanja papeške okrožnice *Quadragesimo anno* pa je za slovenske bralce zanimiva tudi zato, ker so bile stanovske zamisli tedaj zasidrane tudi v slovenski katoliški desnici. Prav zaradi tega bi bilo zanimivo dodati še nekaj podatkov o stanovski ureditvi, kakršno je določala majska ustava iz leta 1934.

Za nadaljnje tri dele je avtor zapisal, da se berejo tudi »kot nekakšna kriminalka, ne samo zato, ker je med uporabljenim gradivom največ policijskih poročil in tajnih diplomatskih aktov, temveč tudi zato, ker prav vseh enigm, ki jih je ponudila tematika, ni mogoče pojasniti.« Z večletnim arhivskim raziskovanjem si je prizadeval odkriti in uporabiti vse raznolike dokumente, ki jih je največ našel v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva v Bonnu in v avstrijskem Arhivu Republike na Dunaju, medtem ko je prve podatke o obravnavani temi našel v dveh ameriških mikrofilmih nemškega nacističnega gradiva v Diplomatskem arhivu nekdanjega Zveznega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu. Avtorjeve poizvedbe o ohranjenosti gradiva v slovenskih, hrvaških arhivih ter beograjskih arhivih pa so bile negativne z izjemo ohranjenosti enega fascikla v Arhivu Jugoslavije, ki pa ga zaradi razmer po razpadu jugoslovanske države ni mogel uporabiti. Zato je po njegovi ugotovitvi »ena od najpomembnejših značilnosti ali pomanjkljivosti« obravnavane študije, da je napisana »skoraj izključno« na temelju nemškega in avstrijskega arhivskega gradiva. Avtorju seveda ostaja naloga, da po normalizaciji razmer prouči za dopolnitev podobe obravnavane problematike še morebitne naše ohranjene arhivalije, stopnja obdelanosti različnih vidikov teme v zadnjih treh delih knjige pa potrjuje njegovo oceno, da se ob njihovem upoštevanju ne »bo mogla pokazati bistveno drugačna historična slika« in da uporabljen bogato gradivo iz tujih ustanov »povsem omogoča historično rekonstrukcijo dogodkov in njihovo analizo...« (str. 9).

V drugem delu o prihodu in sprejemu nacističnih beguncev v Jugoslaviji po neuspehu puča (str. 51–84) je avtor po prikazu reagiranja jugoslovanske vlade na puč posebej osvetlil razmah nacionalsocialistične ideologije v organizacijah švabsko-nemškega Kulturbunda na Slovenskem. Zato pri njegovi pomoči nacističnim beguncem »ni šlo le za pomoč sonarodnjakom, temveč tudi političnim somišljenikom« (str. 55), takšna usmeritev organiziranega nemštva na Slovenskem pa je tudi omogočila, da je Maribor postal središče oskrbovalne, informativne, propagandne, politične in povezovalne dejavnosti med nemškim rajhom, avstrijskimi nacisti, nacističnimi begunci in jugoslovanskimi oblastmi« (str. 58). Prav preko mariborskega območja je šel glavni val beguncev, ki so jih nato nastanili predvsem v treh velikih zbirnih taboriščih, v Varaždinu, Bjelovaru in Slavonski Požegi. Organiziranje zbirnih taborišč na Hrvaškem (prehodna zbirališča so bila tudi drugod) je bila predvsem posledica nevarnosti oboroženih incidentov, če bi nacistične pučiste namestili v Sloveniji ob avstrijski meji, temu pa so nasprotovale tudi oblasti tedanje Dravske banovine, ki niso želele okrepitve nemškega življa na slovenskem ozemlju. Po izčrpnih analizah številnih virov je avtor ugotovil, da je do septembra 1934 (manjše skupine avstrijskih nacistov so v Jugoslavijo prišle tudi še naslednje leto) prebežalo med dva do tri tisoč pučistov in njihovih svojcev, kar je skoraj tri do štirikrat več kot je najnižja ocena v dosednji literaturi.

Najobsežnejši je tretji del knjige (str. 85–155), v katerem je v petih poglavjih podana slika organiziranosti in življenja avstrijskih beguncev v zaprtih in odprtih taboriščih ter zunaj njih, pa tudi odnosov jugoslovanskih oblasti do prebeglih nacistov, ki so bili zaradi takratnega negativnega razmerja do Avstrije

zelo prijazni. Avtor je ugotovil, da so bili begunci v taboriščih organizirani po zgledu nacistične SA, da so v njih posvečali posebno pozornost vojaškemu urjenju in nacistični vzgoji ter da se je v njih dejansko izoblikovala neke vrste Avstrijska legija II, kot je pisalo avstrijsko časopisje, kar potrjuje tudi kasnejšo vključitev glavnine njenih pripadnikov v pravo Avstrijsko legijo, ki so jo že pred tem ustanovili iz avstrijskih nacistov v Nemčiji. Zanimiva je tudi osvetlitev trenj in sporov zlasti med koroškimi (okoli Josefa Welza) in štajerskimi nacisti (okoli Konstantina Kammerhoferja), ki so dosegli tako razsežnost, da jih je morala reševati posebna nemška komisija, oris življenja beguncev pa kaže tudi slabo moralno podobo njihovih voditeljev. Glede beguncev, ki so živeli zunaj taborišč, je avtor poudaril, da so imeli »bolj politično kot vojaško vlogo, vse skupaj pa je bilo tesno povezano z dejavnostjo nemške manjšine v Sloveniji« (str. 115).

V sklepnem delu z naslovom Nemška pomoč beguncem – odhod v Nemčijo – združitev »Avstrijske legije« (str. 157–190) je posebej opozoril na okoliščine, ki so narekovale Hitlerjevi Nemčiji, da se je reševanja problematike avstrijskih beguncev v Jugoslaviji lotila previdno, da ne bi poslabšala svoj zunanjepolitični položaj. Tako je poskrbela, da je njeno gmotno podpiranje beguncev potekalo preko različnih humanitarnih organizacij, kot že povedano, pa je imela v tem pogledu pomembno vlogo zlasti organizirana nemška skupnost v Jugoslaviji. Pričakovanja avstrijskih beguncev o naglem odhodu v rajh pa so nemške nacistične oblasti izpolnile šele konec novembra 1934, ko sta jih okoli dva tisoč dve ladji po 126 dneh bivanja v Jugoslaviji odpeljali v Bremenhaven. Po prihodu v Nemčijo so okoli tisoč za orožje sposobnih mož vključili v Avstrijsko legijo na Bavarskem, ki je bila nato »med prvimi nacističnimi enotami, ki so leta 1938 prišle »odrešiti« Avstrijo.« Dodamo naj še, da se je nekaj voditeljev prebeglih avstrijskih pučistov vrnilo v Jugoslavijo leta 1941, ko so postali visoki funkcionarji nacistične okupacijske oblasti.

Kot posebno odliko Nečakove knjige naj poudarimo temeljito dokumentiranost z okoli 350 opombami, v znanstvenokritičnem aparatu pa je tudi nekaj pojasnil in podrobnejših podatkov, ki bi obremenjevali glavno besedilo. Številni faksimili dokumentov in fotografije so dragocena obogatitev knjige, ki ji je avtor dodal tudi seznam uporabljenih virov in literature, komentirano osebno, krajevno in stvarno kazalo in tudi povzetka v slovenskem in nemškem jeziku. Register bo s številnimi podatki dragocen leksikalni pripomoček vsem, ki se bodo ukvarjali s podobno problematiko, kot je obdelana v knjigi. Sklenemo naj z ugotovitvijo, da je Dušan Nečak uspel s svojim delom izpopolniti podobo mednarodnih odnosov oziroma jugoslovanske zunanje politike sredi tridesetih let, odnos režima Jugoslovanske nacionalne stranke do nacističnih beguncev, posebej proces nacifikacije Kulturbunda v Sloveniji in Jugoslaviji, zelo dragocen pa je prispevek k zgodovini nacizma v Avstriji in vlogi Nemčije po prihodu Hitlerja na oblast. Njegovo širšo pomembnost kaže tudi odločitev založbe Böhlau na Dunaju, da izda v začetku leta 1996 knjigo Avstrijska legija II tudi v nemškem jeziku.

Miroslav Stiplovšek

Zdenko Levental, *Auf glühendem Boden*, Hrsg. Erhard Roy und Jacques Picard. Konstanz : Hartung-Gorre Verlag, 1994. 300 strani.

V pričujoči knjigi najdemo zanimivo kombinacijo medvojnih spominov Zdenka Leventala, jugoslovanskega zdravnika židovskega rodu, ki je preživel preganjanja Židov v okupirani Jugoslaviji v letih 1941–1947 in dveh dokumentov, ki sta nastala kot poročili židovskega komiteju v letu 1944. Prvo je poročilo *Dragutina Rosenberga* predsedniku ameriške židovske organizacije, »American Jewish Joint Distribution Comitee« (JDC), ki je delovala v Švici, drugo pa je, sicer kratko, a zanimivo poročilo neznanega avtorja o položaju Židov na Hrvaškem pod italijansko zasedbo do kapitulacije Italije. Na ta način seveda Leventalovi spomini veliko pridobijo, saj se spominska literatura vključuje v kontekst dokumentacije, ki je nastala s povsem drugačnim namenom. V širšem kontekstu je tako možno spomine povezati z dokumentacijo, na drugi pa dokumentacija pridobi nekakšen osebni pečat, ki kaže na neposredno zvezo med posameznim dokumentom in usodo posameznika.

V uvodu preberemo, da je glavni namen avtorjev ob izdaji knjige, da bi se izognili ponovitvam podobnega trpljenja, ki je sad zgolj človeške neumnosti. Pravtako je po besedah avtorjev namen knjige »z resničnimi zgodbami, dopolniti in poglobiti zgodovinski spomin...«. Levental v prvem delu knjige opisuje svoje otroštvo v Zagrebu, pravni in družbeni status Židov v Kraljevini Jugoslaviji in seveda lastno izkušnjo mladega Žida iz sekularizirane družine.

Avtor opisuje svoje šolanje na zagrebški gimnaziji, kjer so obstojale paralelke za pravoslavne, katoliške in židovske razrede, saj je zagrebška židovska skupnost predstavljala številčno približno petino Židov celotnega ozemlja Kraljevine Jugoslavije. Obstajajo sicer zgolj ocene a realna številka bo nekje med 60.000 in 70.000, je pa seveda 1935 (nürnberški zakoni v Nemčiji) ali 1938 (priključitev Avstrije) številka drugačna zaradi priseljevanja. Jugoslovansko židovsko skupnost so sestavljali tako zahodnoevropski (»sefardi«), kakor vzhodnoevropski Židje (»aškenazi«) in tudi premoženjska struktura je ustrezala evropskemu obrazcu. Žide najdemo med zelo bogatimi družinami v Zagrebu in Beogradu, večino v srednjem